

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 6 Sayı: 26 Volume: 6 Issue: 26

Bahar 2013 Spring 2013

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

BAĞIMSIZLIĞA GİDEN YOLDA ARNAVUTLAR *ALBANIANS ON THE WAY TO INDEPENDENCE*

Rahman ADEMİ*

Öz

Balkan Müslümanları arasında en büyük nüfusa sahip olan Arnavutları, Osmanlı Devlet idaresinden ayırmak, Balkanlarda çıkarları bulunan başta Avusturya, Avrupalı devletler ve Rusya ile komşu olan Sırbistan için son derece mühim bir proje olarak görülmüştür. Osmanlı Devleti'nin bölgede zayıf düşmesi bu projenin başarısına bağlıydı. Nitekim Arnavutların bağımsızlık istekleri bölgedeki Osmanlı hâkimiyetinin sonunu getirmiştir. Bu amaca matuf Balkanların hemen hemen her tarafında yaşayan Arnavutları olarak belirli bölgelere sıkıştırmak, sürmek ve katletmek gibi çeşitli yöntemler kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arnavutlar, Bağımsızlık, Balkanlar, Osmanlı Devleti, İsyan.

Abstract

To free Albanians who had the greatest population among the Balkan Muslims from the reign of Ottoman Empire was a very crucial project for European countries, especially Austria, and Serbia. The successful outcomes of this project were dependent on the power loss of the Ottomans in the area. Accordingly, Albanian wish for independence from Ottoman Empire caused the end of Ottoman power in the lands. With this respect, Albanians who lived all around the Balkans were massacred, outcasted, and exiled.

Keywords: Albanians, Freedom, Balkans, Ottoman Empire, Rebellion.

Giriş

28 Kasım 2012 tarihinde Arnavutluk Devleti'nin 100. kuruluş yıldönümü ve aynı zamanda Arnavutluk Bayrağı'nın kutlama törenleri yapıldı. Kutlamalar görkemli bir şekilde Arnavutluk, Kosova ve Makedonya'da gerçekleştirildi. Bu vesileyle ortaya çıkan söylemlere bakacak olursak, Arnavut halkının yaşadığı tüm bölgeleri içeren birleşik bir Arnavut devletinin özlemi ve arzusu dikkat çekmektedir. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çekilmesi sonucunda en çok zarar görenlerin başında genelde Müslümanlar ve Türkler, özelde ise kuşkusuz Arnavutlar gelmektedir. Osmanlı sonrası yüz yıllık döneme bakıldığında Gayr-ı Müslimlerin durumunun da çok rahat olduğunu söylemek mümkün değildir.

* Yrd. Doç . Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Bilindiği gibi Fransız ihtilalinin dünyaya kazandırdığı, insan hakları, özgürlük, halkın katılımıyla sağlanan idare şekli, milliyetçilik ve eşitlik gibi kavramlar, sadece Fransa'da değil Avrupa'nın her tarafında aydınların yoğun olarak tartıştıkları konular arasındadır. Zamanın aydınları tarafından "milletlerin kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi gerektiği"¹ prensibi ortaya atılmış ve özellikle Rumeli topraklarında çok sayıda etnik grup yaşadığı için de sözü edilen fikirler aydınların yerel takipçileri tarafından yaygınlaştırılarak sıkıntıların Osmanlı'nın başına ardı sıra gelmesine sebep olmuştur. Aslında Osmanlı idari sistemi, reaya ve askeri kesim arasındaki gelir vergisi bakımından ki farklılığı (askerler ve aileleri vergilerden muaf idi)² Batılılarınkine nazaran çok daha insani ve sanıldığı gibi aksine de daha düşüktü.³ Dolayısıyla da "reform", "devrim" ve benzeri istekler iç taleplerden ve ihtiyaçlardan dolayı ortaya çıkmamış, başka maksatlara yönelik olarak dışarıdan empoze edilmiştir. Yani Osmanlı toplum ve devlet sistemine zorla uygulanmaya çalışılan ıslahatlar "yukarıdan aşağıya" doğru baskı yoluyla yapılmıştır. Daha yoğun bir biçimde Tanzimat'la başlayan bu "reform" hareketleri, Osmanlı toplumunun bütün felsefî, edebî ve dinî değer yargılarını sarsıntıya uğratmıştır.⁴ Batılıların baskıları sonucunda yapılmaya karar verilen tüm ıslahat düzenlemeleri, eskiden beri özellikle Hıristiyanların lehine gelişme göstermekteydi. Onlara verilen imtiyazlar Osmanlı toplumunda var olan dengeyi büsbütün bozmuş, o zamana kadar hâkim millet pozisyonunda bulunan Müslümanlar ekonomik ve sosyal olarak ciddi şekilde gerilemeye başlamışlardır.

Bu dönemde, büyük kısmı Müslüman fakat Türk ırkından olmayan Arnavutlar, Osmanlı idaresini zayıflatmak maksadıyla dost olmayan güçler tarafından kullanılmaya çalışılmıştır. Arnavutların Rumeli'deki Müslümanların çoğunluğunu oluşturdukları bilinen bir gerçektir. Bu itibarla o bölgede yapılacak her türlü değişikliğin başarısı ya da başarısızlığının, büyük oranda Arnavutların tavrına bağlı olacağı muhakkaktır. Nitekim Osmanlı idaresinin imzalamak zorunda kaldığı fakat katiyen uygulamak istemediği ıslahatları uzun süre yürürlüğe koymaktan imtina etmesi, biraz da Arnavutların itirazlarından kaynaklanmaktaydı.⁵ Dolayısıyla Arnavutların reformlara karşı gösterdikleri tepkiler, Osmanlı idaresinin büyük devletlerin baskılarına daha kolay direnmesine vesile olmuştur. Zira en az Arnavutlar kadar Osmanlılar da, Müslümanların ve devletin aleyhinde olan reformlara karşı idiler.

Osmanlı - Arnavut İlişkileri

Fatih Sultan Mehmet'in Arnavutluk'u fethetmesi uzun bir zaman almakla beraber kolay olmamıştır. Özellikle bugünkü Arnavutluk Devleti'nin bulunduğu bölgenin sahip olduğu zor coğrafi şartlar, fethi zorlaştıran en önemli faktörlerin başında idi. Ayrıca, 1443 yılında Macar Hunyadi Yanoş ile yapılan Morava savaşı sırasında Osmanlı'nın bir devşirmesi olan İskender Bey isyan edip firar ettikten sonra büyük bir Arnavutluk Devleti kurmak için yaptığı faaliyetler ve kısmen de olsa Papa'nın bu faaliyetlere destek olması da fetih sürecini zora sokan çok önemli bir hadise olmuştur.⁶ İskender Bey daha 1444 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı koyabilmek için Arnavutlar arasında bir ulusal birliğin sağlanması için çaba göstermiştir. Bu çabanın sonucunda da yaklaşık 20.000 kişilik bir ordunun kurulması mümkün olmuş ve bu askerler sayesinde Arnavutlar, özellikle ilk birkaç yıllık süreçte Osmanlıya karşı çok güçlü bir mukavemet göstermişlerdir. Bu ittifakın zayıflamaya başlamasıyla beraber İskender Bey, Osmanlı Devleti'ne

¹ Faruk Bilici, "Fransa", *TDVİA*, C. 13, İstanbul 1994, s.182.

² Gül Akyılmaz, *Osmanlı Devletinde Eşitlik Kavramının Gelişimi*, Yayınlanmamış Profesörlük Çalışması, Konya 2000, s. 210.

³ Halil İnalcık, "Türkler ve Balkanlar", *Balkanlar*, Ortadoğu ve Balkanlar İncelemeleri Vakfı Yay. İstanbul 1993, s. 16.

⁴ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Fransız İhtilali ve Tanzimat*, Türkiye Felsefi, Harsi ve İçtimai Araştırmaları Merkezi Kitapları, Sayı 11, İstanbul (muhtemel tarih 1950) s. 102-103.

⁵ Enver, Z. Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, TTK Ankara, s. 150.

⁶ *Osmanlı Ansiklopedisi, Tarih, Medeniyet, Kültür*, Fatih Sultan Mehmet Maddesi, Haz: Komisyon, c.2, İz Yayıncılık, İstanbul 1996, s.66.

karşı dış destek arayışına girmiş ve Napoli Krallığı'ndan⁷ ve Osmanlı'ya karşı sürekli olarak Haçlı İttifakı kurma peşinde olan Papa Calixtus'tan bir ölçüde destek alabilmiştir.⁸

1463 yılında Bosna'nın Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilmesi dolayısıyla Macaristan ve Venedik Osmanlıya karşı ittifak yapmışlardır. Bu ortaklık eskiden beri isyanda olan İskender Bey'i cesaretlendirmiştir.⁹ Fatih Sultan Mehmet'in karşısında başarılı olamayan İskender Bey'in 1468 yılında ölmesi sonucunda sadece Arnavutluk'un değil, Güney Adriyatik bölgesinin fethedilmesi mümkün olmuştur.¹⁰ Kuşkusuz İskender Bey'in bu direnişi Arnavut halkının bilincinde yer edinmiş ve bağımsızlık fikrini bir ölçüde de olsa canlı tutmuştur. Sonraki dönemde kendine ısıdırma ve bağlama yöntemi olan "İstimalet" siyaseti sayesinde Osmanlı idaresi, Arnavutları başarılı bir şekilde yönetmiştir. Yirmiye yakın Arnavut asıllı kişi sadrazamlık görevine getirilmek suretiyle adeta devletin ortağı olmuşlardır.¹¹

Arnavutların İslam dinini samimiyetle kabul etmedikleri, *Cezayir Koyunu* deyip domuz eti yedikleri ve Gayr-ı İslami olan birçok uygulamaya çekinmeden devam ettiklerini ifade eden bilimsel çalışmalar mevcuttur.¹² Farklı bir biçimde de olsa bu propaganda bölgede günümüzde de devam etmektedir. Sırp ve Hırvatlarla aynı dili konuşan Müslüman Boşnakların da aslında Sırp veya Hırvat oldukları ve "atalarının dinine" dönmeleri gerektiği hususunda telkinler hala yapılmaktadır.¹³ Arnavutlar söz konusu olduğunda, bu durum olsa olsa çok küçük bir grup için söz konusu olabilir. Oysaki Arnavutların Osmanlı idaresine olan tepkilerinin başında, Osmanlı idaresinin uygulamaya soktuğu ve onların gayrı İslamî gördükleri bazı uygulamalara yönelik idi. Mesela idarecilerin pantolon ve frak gibi batıların giydikleri kıyafetlere açıkça karşı çıktılar.¹⁴ Arnavutlar, nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları Kosova Vilâyeti'nde ıslahat programının bu gibi "hafif" ve "zararsız" maddelerini bile kabul etmek istemiyorlardı. Bu sebepten dolayı binlerce Arnavut, İpek ve Yakova'da toplanıp, Mitroviçe'yi ele geçirmek istemişlerdi. Bu sırada çatışma çıkmış ve çok sayıda ölü ve yaralı olmuştur.¹⁵ 4 Nisan 1903 tarihinde gazetelere yansıdığı şekilde "*Mitroviçe'de toplanan Arnavutlar, zat-ı hazret-i şehriyari'ye çekmiş oldukları telgrafnamede ıslahatın icrasının durdurulmasını talep etmektedirler. Arnavutlar ıslahat-ı mutasavvere bi'l-küllüye iskat edilmedikçe harekât-ı iğtişâşkârânelerinden (kargaşa) vazgeçmeyeceklerini*" ifade etmektedirler.¹⁶ Kosova valisi Şakir Paşa ile Sait Paşa, Yakova'ya biraz geç ulaşmışlarsa da meseleyi çözmüşler ve İpek taraflarında isyancıların kapattığı yolu açmağa muvaffak olmuşlardır. Bu sırada Arnavutlar da ciddi direniş göstermeden teslim olmuşlardır.¹⁷ Teslim olmaları ile beraber, Osmanlı idarecileri halktan silahları toplatmışlardır. Bu uygulamanın Arnavutlar tarafından bir güvensizlik işareti olarak algılandığı kuşkusuzdur.

Hristiyan Arnavutların ulusçuluk hareketine kapılmaları ve dolayısıyla da Osmanlı idaresine karşı bir arayış içine girmelerine sebep olan diğer bir husus ise, Fener Patrikliğinin Yunanlılaştırma faaliyetleridir. Çok sayıda Arnavudun yeniçeri olarak görev aldığı ve 1826 yılında kaldırılan Yeniçeri Ocağı'nın yok edilmesi de Arnavutların küstürülmesine sebep olan konulardandır. Böylece Rumeli taraflarında sıkça çıkan Osmanlı karşıtı isyan veya savaşlar

⁷ Nuray Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk ve Arnavut Ulusçuluğu'nun Gelişimi*, Boyut Kitapları, İstanbul 1997, s. 93-97.

⁸ *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 2, s.66.

⁹ Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009, s. 113.

¹⁰ *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 2, s.70.

¹¹ Ahmed Hamdi, *Arnavutluk Hakkında Mutalaa-i Muhtesira*, Matbaa-yı Orhaniye, İstanbul 1920, s. 42.

¹² Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Tanzimatta İctimai Hayat", *Tanzimat*, c.2, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1999, s. 632.

¹³ Rasim Delić, *Armija republike Bosne i Hercegovine, Nastanak, Razvoj i Odbrana Zemlje (Bosna Hersek Ordusu, Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Ülkenin Savunması)*, Vijeće Kongresa bosnjackih intelektualaca, Sarajevo 2007, s.75.

¹⁴ Noel, Malcolm, *Kosova, Balkanları Anlamak İçin*, Sabah Yay. İstanbul 1995, s. 281.

¹⁵ Süleyman Kani, İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Makedonya Meselesi, Balkanların Kördüğümü*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yay. İstanbul 1999, s. 221.

¹⁶ BOA, Y. PRK. TKM, Dosya No: 46, Sıra No: 57.

¹⁷ BOA, Y. PRK. TKM, Dosya No: 47, Sıra No: 48.

dolayısıyla Arnavut gençleri 7-8 sene gibi uzun süre boyunca askerlik yapmak zorunda kalmışlardır.¹⁸

Batılı devletler, Arnavutların mukavemetlerinin önemli bir engel teşkil ettiğini gördükleri için padişaha bu meseleyi halletmesi için baskı uygulamaya karar verdiler.¹⁹ Fransa gibi kuvvetli bir devletin Arnavutların tam bağımsızlığı taraftarı olması Arnavutlar için arzu edilen bir durum ise de²⁰ bunun gerçek olması kuşkuludur. İtalya ve Avusturya Balkanlar'da bir dengenin oluşması için Osmanlı idaresinden koparılmış bir Arnavutluğu, Fransa ve Rusya ise Arnavutluk topraklarının komşuları olan Yunanistan ve Karadağ tarafından paylaşılması taraftarıydılar.²¹ Bu şartlar altında Makedonya Meselesi'ne Arnavutlar da konu olmaya başladı. Bükreş'te mevcut Arnavut Komite Merkezi, Makedonya'daki hadiselerle katılımı sağlamak amacıyla Selanik, Manastır ve Kosova vilâyetlerine birer kişi göndererek oralara silah sevkiyatının yapılması için teşebbüslerde bulunmuşlardır.²² Bulgaristan'ın başardığı gibi bunlar da Arnavutluk'ta bir prenslik kurma düşüncesindeydiler.²³

Arnavut ahâlisinin bu gibi hareketlere kalkışmamaları için idare tedbir almaya çalışmıştır. Bir defasında Kosova vilâyeti eşrafı tarafından Debre ahâlisine bir mektup gönderilmiştir. Debre'deki Yeni Cami'de toplanan Arnavut Müslümanlara okunan mektupta, dine ve vatana ihanet olan bu gibi yollara sapılmaması ve terörün ortadan kaldırılması ile huzurun yeniden sağlanabileceği ifade edilmiştir. Hem eşraf hem de ahâli tarafından memnuniyetle karşılanan bu mektubun, Debre ahâlisinin ortak kararıyla İpek, Elbasan, Kolaşin ve Arnavutların yoğun olarak yaşadıkları diğer yerleşim yerlerine gönderilmesine karar verildi.²⁴

Ancak zaman geçtikçe, Osmanlı Devleti'nin birçok konuda ve özellikle askeri ve siyasi alandaki zaafı sebebiyle sıkıntılardan kurtulmak yerine şartların daha da ağırlaştığını gördüler. Onların can, mal, namus ve ırzlarını korumakla görevli olan devletin artık bu görevi tam olarak yerine getiremediğini anladılar. Bu yüzden beklemek yerine kendileri bir şey yapma gereğini hissettiler. Arnavutlar, Berlin Antlaşması'ndan evvel kendi haklarını korumak adına toplanıp bir takım kararlar almışlardı. Bunlar toplam 43 kişi olup, 38'i Müslüman, 5'i Hıristiyan idi. Alınan kararların özeti şöyledir;

1. Merkezi Manastır olmak üzere (Tevhîd-i Vilâyât) adı altında bir mümtaz idare istemek,
2. Geçici bir süre için Gazi Ahmet Muhtar Paşa'yı söz konusu vilâyetlerin reisi olarak tayin ettirmek,
3. Manastır, Priştine, Üsküp gibi büyük merkezlerde istiklal amellerini yayabilmek için İttihat Meclisi adında bir teşekkül bulundurmak.²⁵

Bu cemiyet, kabul ettiği programında Sırbistan ve Karadağ devletlerine karşı büyük Arnavutluğun kurulması için gayret sarf etmesinin yanı sıra padişahın beklentilerine paralel bir siyaset gütmüştür. Onlar, Osmanlı ve İslam kardeşliği taraftarlığı ile Slav karşıtı özellikleri ile tanınmaktadır.²⁶ Osmanlı idaresinin onların menfaatlerini korumaktan aciz olduğunu kanaat getiren Arnavutların, kendi geleceklerine sahip çıkmak istedikleri anlaşılmaktadır.

¹⁸ Necip P. Alkan, *Prizren Birliği ve Arnavutlar*, Ankara 1978, s.22.

¹⁹ İrtem, s. 221.

²⁰ Necip.P. Alkan, *Prizren Birliği...*, s. 10.

²¹ O.N. Gurinova, "Albanski Vopros v Geopolitičeskih Planah Bulgarii na İshode Pervoj Mirovnoj Vojni" (Birinci Balkan Savaşları Sırasında Bulgaristanın Jeopolitik Planlarında Arnavut Meselesi), *Makedonski Pregled*, Makedonskiot naučen institut, Godina XXXIV, Sofiya 2011, s. 125.

²² BOA, Y. PRK. HR. Dosya No: 30, Sıra No: 102.

²³ BOA, İrade Dahiliye No: 75, Tarih 22 Ca 1313.

²⁴ BOA, Y. PRK. UM. Dosya No: 53, Sıra No: 65..

²⁵ Süleyman Külçe, *Arnavutluk*, (Osmanlı Tarihinde Arnavutluk), İzmir 1944, s. 250.

²⁶ Niyazi Limanoski, *İslâmskata religija i İslâmiziranite Makedonci*, (İslâm Dinî ve İslâmlaşmış Makedonlar), Makedonska Kniga, Skopje 1989, s. 87, 89.

Arnavutların tüm bu teşebbüslere yönelmelerine rağmen, yıllar sonra bile Osmanlı idaresi hakkındaki kanaatleri olumlu olmuştur. Yapılan taşkınlıklar Arnavutlar arasında çok az sayıda bulunan ve başkaları hesabına gayret sarf eden az sayıda kişinin faaliyetine bağlanmış, zamanın Kosova valisi Hafız Mehmet Paşa'nın merkeze gönderdiği şifreli telgrafta, Arnavutların genel olarak padişaha karşı sadakat içerisinde buldukları ifade edilmiştir.²⁷

Berlin Kongresi sonrasında da Arnavutların büyük bir kısmının Osmanlı'dan ayrılmak istemediği belirtilmiştir. Berlin Antlaşması çerçevesinde ortaya atılan ıslahat taleplerinin uygulanması durumunda Müslüman Arnavutların aleyhine bir durum oluşacağı ve yaşadıkları bölgelerde azınlık vaziyetine düşecekleri görülmüştür. Arnavut halkının bütünlüğünün korunması için yaşadıkları bölgelerin tek bir vilayete bağlanması ve bunun başına yetenekli bir valinin atanması ile mümkün olacağı ifade edilmiştir.²⁸ Berlin Kongresi dolayısıyla ortaya çıkan yeni durum karşısında bir tutum belirlemek ve Arnavutların menfaatlerini korumak üzere 2 Ekim 1879 tarihinde Prizren Bayraklı Camii'nde toplanan "Prizren Birliği"nin sonuç bildirgesinde de aşağı yukarı aynı talepler dile getirilmiştir. Hatta Osmanlı Devleti'nden ayrılmak Arnavutlar için "ölümünden beter" bir durum olarak ifade edilmiştir.²⁹ 100 sene sonra bugün ABD, Avrupa ülkeleri ve Türkiye hariç olmak üzere Arnavutluk, Kosova, Makedonya, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'da dağıtılmış bir vaziyette yaşamaktadırlar.

Ayrıca Müslümanlar arasında dışarıdan empoze edilmeye çalışılan ayrımcılık faaliyetlerinin Arnavutlar arasında pek yankı bulduğu söylenemez. Bu neticeyi II. Abdülhamit'in Arnavutlara karşı takındığı idare tarzına bağlayanlar vardır. Nitekim o sırada bölgede idarî görevde bulunan ve padişahın muhalifi olduğunu ifade eden Tahsin Uzer'e göre, Arnavutları idare etme becerisini II. Abdülhamit göstermiştir. Zira ona göre, bazı gazetelerin çıkardıkları Türklük-Arnavutluk meselesine Arnavutların çoğu uymuş olsaydı tam bir felaket olurdu. Padişahın, sıkıntılı durumları sebebiyle isyan noktasına gelen ve Arnavutluğun kuzeyinde yaşayan Gega kabilesine mensup Arnavutlara uygun, memnuniyet verici idare tarzı, zararlı ve kötü fikirlerin bu cemaat içinde gelişmesini önlemişti. Arnavutluk'un güney bölgesinde yaygın olarak bulunan Toska Arnavutları ise, zaten ayrılıkçı gayretleri olmadığı ve saltanata, halifeye dinî bir bağlılıkla bağlı oldukları için onlarla ilgili böyle bir tehlikeden bahsedilemezdi. II. Abdülhamit, Kosova ve İşkodra'ya Osmanlı devlet adamlarının önde gelen, meşhur ve soylu kişilerinden -meşrutiyet istemelerine rağmen- vali ve komutanlar atanmıştır. Bu meyanda; Ahmet Eyub, Mustafa Asım ve Hafız paşalar gibi hür fikirli kimselerin II. Abdülhamit tarafından atanması çok isabetli olmuştur.³⁰ Muhtemelen bu gibi sebeplerden dolayı bir kısmı Hıristiyan olan Toskaların bile Bulgar komitelerle yaptıkları işbirliği çok sınırlı olmuştur. Bulgaristan'ın resmî raporuna göre Arnavutlar ilk defa Ulah'larla Kesriye kazasının Gayret köyünde, Bulgarlarla ise Florina kazası Negovan köyünde beraber devrimci ortaklık, daha doğrusu Osmanlı idaresine başkaldırı içinde bulunmuşlardır.³¹

Taşkınlıkların sebeplerine gelince; bu taşkınlıkları genel olarak, Osmanlı topraklarının hepsinde hissedilen maddî sıkıntılara ve sürekli çıkan savaşların getirdiği zorluklara bağlamak mümkündür. Arnavutluk'ta bir takım değişiklikler isteyen Arnavut aydınlar, yayınladıkları gazetelerde bu sıkıntılara vurgu yapmışlardır. Onların tespitlerine göre, daha önceleri Arnavutluk hayli zengin ve mamur bir memleketti. Yüklenen vergiler de az ve kolay ödenebiliyordu. Ancak bu sıralarda Osmanlı hükümetinin Arnavutluk'ta yaptığı icraat iki şıktan ibaretti; birincisi vergi toplamak, ikincisi ise sürekli ihtiyacı artan Osmanlı ordusuna

²⁷ BOA, Y. PRK. UM. Dosya No: 44, Sıra No: 88

²⁸ *Osmanlı Belgelerinde Kosova Vilayeti*, T.C. Başbakanlık, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No:87, s. 31.

²⁹ *Osmanlı Belgelerinde Kosova Vilayeti*, s. 39.

³⁰ Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, TTK, 3. Baskı, Ankara 1999, s. 98.

³¹ İSAM, H.H.P.E.Dosya No: 6, Sıra No: 324, s. 39.

Arnavut gençlerden asker almaktır.³² Tabii ki Osmanlı Devleti'nin o sırada bulunduğu şartlar itibarıyla asker toplama faaliyetinin tüm topraklarında aynen devam ettiğini söylemek lazımdır.

Şarkî Rumeli'de yayımlanan "Gayret" gazetesi de bu gibi fikirleri işleyerek, Arnavutlar arasında etkili oldukları anlaşılan Debeli Arnavutların çabalarının bağımsız bir irade olduğu hususunda aslı olmayan bilgilerle ortamı gerginleştirmeye çalışmaktadır. İleri sürülen bu fikirlere karşın bir iradede, "Osmanlı idaresi altında beş yüz senedir yaşamakla mütefehhar ve bunca nimet ile mun'am olan Arnavut kavmi, adalet ve merhameti müselle-i cihan bulunan Osmanlı idare-i âdilânesinden ayrılmayı hiçbir vakit fikre getiremezler ve böyle bir hayatı hayallerine dahi sığdıramazlar. Bütün Arnavut kavmi ve bahusus Arnavutların merkezi sayılan Debeliler, Osmanlı idaresinden fevkalade memnundur" ifadelerine yer verilmektedir.³³ Anlaşıldığı kadarıyla bu gibi gazetelerin görevi ara-sıra gerçek sorunları gündeme getirerek -Müslümanların en çok birlik ve beraberliğe ihtiyaç duydukları bir zamanda- Arnavutlar arasına ayrılıkçı fikirleri sokmak olmuştur. Komşu küçük ülkelerin yaptıkları ayrılıkçı eylemlere işaret ederek, Arnavutların da bu şekilde davranmalarını istemekteydiler. Kaderlerinin kendi ellerinde olduğunu iddia ederek, aynı dini ve benzer duygular paylaştıkları Osmanlı Devleti'ne karşı silaha sarılmaları, hürriyetlerine kavuşmaları için gayret sarf etmeleri için onlara cesaret vermekteydiler. Böylece Arnavutluk, dünyanın en güzel ve müreffeh ülkesi haline gelecekti. Bunları elde edebilmek için Avrupa'nın yardımlarını garanti olarak göstermekteydiler.³⁴ Her iki cihan harbi sırasında çok büyük yıkım ve insan kaybına uğrayan bölge halkları, birbirilerine karşı defalarca savaşmışlardır. Osmanlı sonrası elde ettikleri bağımsızlıklarının, en azından Arnavutlar için ne derece kuvvetli olduğu hususu ise ayrı bir tartışmadır.

Avrupa ülkelerinin Müslüman Arnavutlara karşı olan ikiyüzlü tutumu çok geçmeden anlaşılmıştır. Zira aldıkları ortak prensip kararına göre Fransız Devrimi'nin ulusçuluk fikirlerine dayalı olarak hiç bir ülkenin ayrılmasına izin verilmeyecekti. Ancak Hıristiyan olan Yunanistan, Sırbistan, Karadağ, Romanya ve Bulgaristan için bu karara uymamışlardır. Avusturya tarafından ilhak edilen Bosna-Hersek ve Sırbistan tarafından işgal edilen Kosova için ise aynı tutumu göstermemişlerdir. Bu itibarla batılıların Arnavutlara olan tutum davranışları dikkat çekmektedir.

Şüphesiz ki Osmanlı idaresi bulunduğu şartlar itibarıyla Müslümanlara yeterince ilgi göstermemiştir. Bu manada Osmanlı idaresinin Rumeli politikasına içeriden de eleştiriler gelmektedir. Tunalı Hilmi'ye göre devlet, adalet alanında yapılması gereken ıslahatlara önem vermemekle bazı insanları memnun bazılarını mutsuz etti. Bulgarlara fazla tavizler verilmiş, sık sık kilise ve okul açmalarına izin verilmek suretiyle, Müslüman Arnavutlar küstürülmüştür. Arnavutları cehaletten kurtarmak için bir şeyler yapmalıydı. Ona göre hem devleti hem de Müslümanları huzursuz eden krizin çözümü askeri tedbirlerle mümkün olmaz, ancak eğitimle mümkün olur. Bunu sağlamak için okulların sayısını çoğaltmalı ve bu hususta Arnavutlara yardımcı olunmalıydı.³⁵ Ayrıca Osmanlı Devleti'ne asırlar boyunca çok sayıda idareci ile hizmet eden Arnavutlara karşı birçok alanda haksızlıklar yapıldığı görülmektedir. Zaten buralarda adaletsizlik had safhada olduğu için, bu insanlardan bir de vergi talep ederek üzerlerine gitmenin hiç doğru bir hareket olmayacağı ortadadır. Bu dönemde onlar, kendilerini sadece vergi veren ve o sıralar süreklilik arz eden savaşlara katılacak gençleri temin edenler olarak hissediyorlardı. Hâlbuki Osmanlı idarecilerine göre Arnavutlar âdil idarecileri çok severlerdi.³⁶

Gerçekten de silahlı eylemlere yapılan çağrılarının kısmen de olsa netice verdiğini görmekteyiz. Müslüman ve gayr-ı Müslimlerden oluşan bazı Arnavut isyancı çetelerin eşkiya faaliyetlerine katıldıklarını görmekteyiz.³⁷ Bu ayrılıkçı çetelerin merkezlerinden biri, Romanya'nın başkenti Bükreş olmuştur. Burada genel olarak Hıristiyan Arnavut komiteciler,

³² BOA, TFR-I-A, Dosya No: 28, Sıra No: 2742. Gazete No: 69, Sofya 1905.

³³ BOA, İrade Dâhiliye, No: 58.

³⁴ BOA, TFR-I-A, Dosya No: 28, Sıra No: 2742. Gazete No: 72, Sofya 15 Ocak 1906.

³⁵ Hilmi Tunalı, *Makedonya, Mazisi, Hali, İstikbali*, Kahire 1326 (Osmanlıca Risale) 2. baskı s. 15-45.

³⁶ BOA. Y. PRK. ASK. Dosya No: 146, Sıra No: 52.

³⁷ BOA, TFR-I-MKM, Dosya No: 20, Sıra No: 1941.

dikkat çeken faaliyetler göstermekteydi. Ayrıca aralarında idare tarafından olarak adlandırılan "serseri" iki-üç Müslüman'ın bulunduğu resmî belgelerde ifade edilmiştir.³⁸ Ancak elde ettiğimiz bilgilere göre Arnavutlar genelde Osmanlı tarafında yer almışlardır.

Çeşitli yöntem ve vasıtalarla Arnavut meselesi çıkarılmaya çalışılmıştır. Mesela Arnavut ve Makedonya Merkez-i Milliye'si, Arnavut ve Makedonya Meselesini çıkarmaya matuf her türlü teşebbüsü yapmaktaydı. Bu cemiyetin şubeleri, Sofya, Atina, Bükreş, Belgrat ve İstanbul'daydı.³⁹ Diğer taraftan Bulgar eşkiyası, farklı yöntemler kullanarak tahriklerini sürdürmüştür. Muhtemel başarısızlıklarını önleyebilmek adına, Bulgar komite reisleri, Makedonya'yı Arnavutlarla paylaşmaya hazır olduklarını ifade etmişlerdir. Bu maksatla, Selanik, Üsküp ve Manastır bölgelerinin Bulgarlara, Yanya, İşkodra ve Kosova'nın ise Arnavutlara verilmesi hususlarında Arnavutlarla müzakerelere girişmişlerdir.⁴⁰

Güvenlik Meselesi

Bölgedeki Osmanlı karşıtı güçlerin Arnavut Müslümanlarını kendi tarafına çekme gayretlerinin çok başarılı olduğunu söylemek zordur. Onların Arnavut Müslümanlarına el uzatmaları ve dost gibi görünme çabaları samimiyetten uzaktır. Mesela 1876 yılından itibaren Sırp, Sırbistan sınırına yakın olan Kosova Vilâyeti'ne bağlı Priştine ve Yeni Pazar civarındaki Müslüman köylerine eskiye nazaran daha yoğun ve şiddetli bir biçimde saldırarak yakıp yıkmaya başlamışlardı. 1877 yılında patlak veren Osmanlı-Rus Harbi dolayısıyla meşgul olan Osmanlı Devleti'nin bu durumundan istifadeyle Müslümanlar arasında tehditler yayarak Osmanlı'nın iç topraklarına doğru bir göç hareketine sebep olmuşlardı.⁴¹ 31 Ocak 1878 tarihinde Vranje civarında yenilen Osmanlı ordusu Kumanova'ya doğru çekilmiştir. Müslüman ahali ise, bundan daha önce Üsküp'e doğru hicret etmiştir. Müslümanlara ait köy ve çiftlikler isyancıların eline geçmiştir. Morava nehri civarındaki köylerde yaşayan çok sayıda Arnavut Müslüman, Sırp baskısı sonucunda topraklarından ayrılmak zorunda kaldı. Ayrıca Prokuplje, Vranje ve Leskovac gibi şehirlerde de önemli sayıda Arnavut yaşamaktaydı.⁴² Bu muhacirlerin önce Anadolu'ya yerleştirilmeleri düşünülmüş, hatta bir kısmı deniz yoluyla Antalya üzerinden Konya'ya gönderilmişse de geri kalanların, Arnavut olmaları dolayısıyla Yanya civarında yaşayan diğer Arnavutların yanında yerleşmeleri daha uygun görülmüştür.⁴³

Bu itibarla bölgenin Osmanlı idaresinden ayrılıp yerel Hıristiyan ülkelere katılması durumunda Arnavutların benzer bir durumla karşı karşıya kalacakları kuvvetle muhtemeldi. Mesela Sofya'da askeri eğitim görmek amacıyla veya başka sebeple bulunan Makedonyalı isyancılar, çarşı ve pazarlarda silahları omuzlarında gezmekteydiler. Bulgar hükümetinin bu duruma engel olmaması, orada yaşayan Müslümanları tedirgin etmiştir. Özellikle de Sofya'da ticaretle meşgul olan Arnavutlara bu isyancılar tarafından yapılan eziyetler, hakaretler, darp etmeler, ölümle tehditler o insanları hayatlarından bezdirmiştir.⁴⁴

Bulgarlarla beraber Sırp çetelerinin hedefinde de olan Arnavutlar, Kosova Vilâyeti'nde onların faaliyetlerine büyük ölçüde engel olmayı başarmışlardı. Sırp ile Arnavutlar arasında silahlı mücadelelerin yapıldığı ve bu mücadelede daha ziyade Osmanlı Devleti'nin yardımları sayesinde Arnavutların daha başarılı oldukları hususunda vesikalarda bilgiler mevcuttur.⁴⁵ Büyük ölçüde teşkilatlanmış vaziyette bulunan Arnavutlara galip gelemeyen Sırp, intikamlarını sivil Müslümanlardan almaya yönelmişlerdir. Mesela Padişah'ın 23.07.1901 tarihli

³⁸ BOA, Y. PRK. EŞA. Dosya No: 35, Sıra No: 97.

³⁹ BOA, Y. PRK. HR. Dosya No: 35, Sıra No: 35.

⁴⁰ BOA, Y. PRK. TKM. Dosya No: 41, Sıra No: 38.

⁴¹ Mehmet, Yılmaz, *Konya Vilâyeti'nde Muhacir Yerleşmeleri 1854-1914*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1996, s. 204.

⁴² Noel Malkolm, s. 284.

⁴³ BOA. A. MKT. MHM. Dosya No: 485, Sıra No: 60.

⁴⁴ BOA. Y. PRK. MK. Dosya No: 6, Sıra No: 82.

⁴⁵ BOA. Y. PRK. TKM. Dosya No: 49, Sıra No: 21.

bir iradesine göre Sırlar, Sırbistan-Osmanlı hududuna tecavüzde bulunarak bir miktar Osmanlı askeri ile Müslüman ahaliden bazılarını hiçbir sebep olmaksızın katletmişlerdir.⁴⁶

Bu bölgede bugün olduğu gibi, o dönemde de Arnavut Müslümanlarının önemli çoğunluk teşkil ettikleri bilinmektedir. Osmanlı Devleti ve özellikle Arnavutların silahlı mukavemetini aşamayan Sırlar ve özellikle Bulgarlar, Batılı hâmlerinin destekleri ile başka yöntemlere başvurmak zorunda kaldılar. Bu metotlardan biri Müslümanları oradan uzaklaştırmak maksadıyla sivillere şiddet uygulamak oldu. Ne yollarda yürüyen veya evlerinde oturan⁴⁷ ne de geçimini sağlamak için tarlasında çalışan Müslümanlar emniyette değildi. Üstelik bu saldırılar devamlılık arz ederek, Müslümanları bezdirerek oradan uzaklaşmalarını sağlamak, Osmanlı idaresinin ise beceriksiz olduğunu göstermek amacındaydı. Bu maksada yönelik, Berlin Kongresi sonrasındaki süreçte bağımsızlığına kavuşan Sırbistan çok yoğun faaliyet göstermiştir. Sırp Ortodoks Kilisesi'nin imkân ve kabiliyetlerini kullanarak Arnavutların yaşadığı Kosova ve diğer vilayetlerde papazlar göndererek halkı isyana teşvik etmeye çalışmıştır. Aynı amaca yönelik Rusya'nın Prizren Konsolosu vasıtasıyla İpek ve Deçani'deki manastırlara silah sevkiyatı yapılmıştır.⁴⁸ Kanaatimize göre, yapılan tüm bu faaliyetlerin en önemli sebebi Arnavut Müslümanların bölgede çoğunluk oluşturmaları olmuştur. Arnavutların nüfus bakımından çoğunluk olmaları, gerek küçük komşu devletçiklerin planlarına, gerekse Avrupalılar ile Rusya'nın emellerine büyük engel teşkil etmekteydi. Bu sebeple onların bu çoğunluğu "makul" ve sorun teşkil etmeyecek bir seviyeye indirilmesi gerekiyordu. Asıl hedefin bu olduğu, bölge Hıristiyanlarının en büyük destekçileri olan Avusturya ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne yeni bir idarî taksimat teklif etmelerinden anlaşılabilir. Buna göre Arnavut Müslümanlarının ezici çoğunlukta oldukları İpek, Priştine ve Prizren sancaklarının Kosova, Debre ve Elbasan sancaklarının ise Manastır Vilâyeti'ne bağlı olmaları hem Sırların hem de Bulgarların hesaplarını bozmaktaydı. Bu maksatla Mürzteg Programı'nın (Ekim 1904) 3. maddesi gereği, Arnavutların birlik istemelerine karşın, söz konusu sancaklar Kosova ve Manastır vilâyetlerinden çıkarılmalıydı.⁴⁹ Avusturya İmparatorluğu'nun Balkanlar'ın güneyine doğru yayılmak istemesi Arnavutları ciddi olarak endişelendirmiştir. Bu endişelerinde haklı oldukları hususunda kuşku yoktur. Zira Mürzteg Programı'ndan çok evvel Sırbistan Devleti Hükümeti'nin 12 Temmuz 1885 tarihinde Sırp Kralı Milan Obrenoviç'e gönderdiği raporda, Arnavutların bu endişelerinden bahsedilmiştir. Ayrıca Sırların ortak tehlike karşısında beraber çalışma ve Arnavutlar'dan destek almaları hususunda çareler aranması gerektiğine vurgu yapılmıştır.⁵⁰ Bununla beraber Osmanlı idaresi de Avusturya'nın müdahale ve bölgeyi işgal etmek için zemin hazırladığı yönünde bir kanaate sahip olmuştur.⁵¹ Nitekim Avusturya İmparatorluğu, Arnavutluk içinde çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Özellikle okul açmak gibi faaliyetler dikkat çekmektedir. Daha 1850'li yıllarda İşkodra'da bir papaz okulunun açılması için gayret eden Avusturya,⁵² Arnavutluk'ta Hıristiyan öğrencilerin okuduğu okulların sahibi olduğu görülmektedir. Hatta bu okullar dolayısıyla bölgeye hâkim olmaya çalışan ve o dönemde yeni yeni güç olmaya başlayan İtalya ile rekabet içinde olmuştur.⁵³

Bu konu, yabancı basında önemli bir yer işgal etmeye başlamıştır. Arnavutluk hakkında detaylı bilgiler verilmekte, "meselenin" çözümü hakkında fikirler ileri sürülmektedir. Rusya'nın bu işin öncülüğünü yapanlardan olduğu görülmektedir. Petersburg'da yayınlanan Novoja Vremja (Yeni Vakit) gazetesine göre, "Kosova Vilâyeti ile Makedonya kıtasının şark cihetinde mütemekkin Arnavutları te'dib meselesini layıkıyla anlamak için Arnavutluk ile Arnavutlara bir bakmak

⁴⁶ Vahdettin Ergin, II. Abdülhamit ve Dış Politika, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2005, s. 121.

⁴⁷ BOA, Y. PRK. A. Dosya No: 3, Sıra No: 77.

⁴⁸ Osmanlı Belgelerinde Kosova Vilayeti, s. 69.

⁴⁹ Rahman Ademi, II. Abdülhamit Döneminde Makedonya Müslümanları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2006, s.220.

⁵⁰ Građa za istoriju makedonskog naroda, iz arhiva Srbije, tom IV, Knjiga I (1979+1885), Hazırlayan: Kliment Cambazovski, Beograd 1985, s. 329.

⁵¹ Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kosova Vilayeti, s. 73-74.

⁵² Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk, s.49.

⁵³ Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk, s. 59.

lazımdır; Nüfusları 1 ila 1.250.000 olan ahâli-i merkumenin ekserisi dinlerini de tebdil etmiş (Müslüman olmuş) olduklarından, eski vatanları ile her türlü münasebeti kat' eylemişlerdir. Kuzey Arnavutluk Arnavutlarının hemen hemen hepsi Katolik'tir. Kosova'dakiler ise, pek azı müstesna Müslüman olmuştur. Kuzey Arnavutluk'takiler müstakil derecede serbest iken kendi meseleleriyle meşgul olmaktadırlar. Kosova'dakiler ise, Sırlara karşı taassup içinde, Memurin-i Osmaniye'ye karşı edepsiz davranmaktadırlar".⁵⁴

Arnavutların ıslah faaliyetlerine karşı olmaları, bölgede çıkarı bulunan Rusya'yı endişelendirmiştir. "Nova Vremja" gazetesinde bu konu işlenerek, ıslahatı gerçekleştirebilmek için Makedonya'da yaşayan Arnavutların silahlarının toplanması, Arnavut askerleri iyi savaşçı olduklarından Rusya için potansiyel tehlike arz eden ve İstanbul'da bulunan Arnavut taburlarının yerinin değiştirilmesinin gerektiği ve bunun gibi çıkarlarına uygun öneriler sıralanmaktaydı.⁵⁵

Balkan ulusları içinde Arnavut ulusçuluğunun gelişmesi, kendine özgü bir nitelik taşır. Her ne kadar Hıristiyan Arnavutların Batı kültürüne açık tutumları, bölgede Osmanlı karşıtı bir hava yaratmışsa da, Arnavutların kendi aralarında da hareket hususunda tam bir mutabakat söz konusu değilse de bazı hususlarda anlaşmaya varmışlardır.⁵⁶ Mesela Bükreş'te teşekkül eden ve biri Makedonya ve Romanyalı, diğeri de Arnavut iki komite mevcut olup, hepsi de Sofya komiteleriyle mücadele ve hareket konusunda hemfikirdi. Yani Osmanlı'ya karşı şiddet politikası takip edip, diğer bölgelerle beraber bağımsızlık hedefine ulaşma gayretlerinde birbirlerine yardımcı olacakları hususunda anlaşmaya varmışlardır.⁵⁷

Komşu ülkelerin genişleme faaliyetleri, bazı Avrupalı güçler ve Rusya'nın açık desteği sonucunda, özellikle Osmanlı Devleti için büyük bir hezimetle sonuçlanan 1293/1877-78 harbi sonrasında hız kazandı. Bulgaristan'ın bugünkü Arnavutluk'un uzağında olması dolayısıyla bu hadiselerde fazla aktif olmadığını görmekteyiz, ancak özellikle Selanik, Manastır ve Kosova vilayetlerinde yaşayan Arnavutlar, diğer Müslüman unsurlarla beraber Bulgarların saldırılarına maruz kalmışlardır. Sırbistan devleti de Arnavutlar hususunda Bulgaristan'ın siyasetine benzer bir siyaset izlemiştir. Karadağ devletinin hedefinde ise doğrudan Arnavutluk ve Kosova vilayetinin kuzey-batı muntıkları vardı.

Bu bağlamda Yunanlıların Arnavutlara yönelik toprak kazanma faaliyetlerinin çok da başarısız olmadığını görmekteyiz. Örneğin 1860'lı yıllarda, Arnavut tarihi ve önde gelen şahsiyetlerini öven bültenler hazırlayıp kullanarak Arnavutları kendi tarafına çekmeye çalışan Yunanistan'ın bu gayretleri boşa gitmiş ise de izi kalmıştır.⁵⁸ Osmanlı idaresinin engellemelerine rağmen Yunanlılar bu yöndeki faaliyetlerinden geri durmadılar. Daha sonraki dönemde daha etkili yöntemler de denediler. Mesela 20 Mart 1889 tarihinde yapılan bir yazışmaya göre Rum kökenli doktorlar hasta olan Arnavutları ücretsiz olarak tedavi edip, muhtaç olanlara bir de para yardımı yaparak Yunanlılık propagandası yaptıkları tespit edilmiştir.⁵⁹ 1903 yılında Yunanistan'ın Avlonya konsolosunun, beş yüz seneden beri çansız ve Müslüman mahallesinde bulunan Ortodoks kilisesine büyükçe bir çanın takılması için teşebbüste bulunması dikkat çeken bir husustur. Ayrıca bu belgeye göre Avlonya'da yaşayan Rum ahalinin tamamı Manastır Vilayeti ile Tepedelen ve Berat kasabalarından gelmiş kişiler olduğu ifade edilmiştir.⁶⁰ Bugün Arnavutların çoğunlukta yaşadıkları ve Arnavutluk'un güneyinde bulunan Çemeria bölgesinin Yunanistan'ın elinde bulunması, Yunanistan'ın başarısına delalet eder.

⁵⁴ BOA, Y. PRK. TKM. Dosya No: 46, Sıra No: 56.

⁵⁵ BOA, Y. PRK. TKM, Dosya No: 46, Sıra No: 57.

⁵⁶ İlber Ortaylı, "Balkanlarda Milliyetçilik", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, C. 3. S. 1031.

⁵⁷ BOA, Y. PRK. UM. Dosya No: 32, Sıra No: 66.

⁵⁸ *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, İstanbul 2008, s.51.

⁵⁹ *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk*, s. 56-57.

⁶⁰ *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Arnavutluk*, s.61-62.

O sırada ayrılıkçı hareketlere katılanların arasında birkaç Müslüman Arnavut varsa da, genelde çoğunluk Hıristiyan Arnavutlar'dır. Müslümanların padişaha sadık olduğu hususu, Osmanlı idarecileri arasında kabul gören bir kanaat idi.⁶¹ Zira Hıristiyan Arnavutlar, Müslüman olanların hepsini Türk olarak kabul ediyorlardı. Hıristiyan Arnavutlar, yaşadıkları bölge itibarıyla (Yanya, Manastır ve Serfice'de) daha çok Yunanlılara yakınlık göstermekte idiler.⁶² Ancak Jön Türklerin şiddetli bir rejim düşmanı olmaları ve Balkanlardaki Müslüman halka zulüm yapan Hıristiyan çetecilerle işbirliği yapmaları, Müslüman olan birçok Arnavut'un Osmanlı düşmanı olmasını teşvik etmiştir. Dahası 19 Mayıs 1907 tarihinde New York'taki "Lyric Hall"de Arnavut, Arap, Ermeni ve Makedonyalılardan oluşan 800 kişilik büyük bir grup, "yaşlı Türklerle kavgaya girişmek üzere" toplantı yapmışlardır. Amaç Jön Türklerle beraber hareket edip Osmanlı rejimini devirmektir.⁶³

Ancak bütün çabalara rağmen ayrımcılık ısrarlarının pek başarılı olmadığı görülmektedir. Osmanlı toplumunda gerek farklı etnik kökene sahip Müslümanlar arasındaki birliktelik, gerekse Müslüman-gayr-ı Müslim uyumu sağlayan mekanizmalar hala işlemektedir. Bunların en önemlisi İslam'dan evvel de mevcut olan, Osmanlı döneminde ise çok gelişen vakıf müessesesi, Müslümanlar arasında etnik ayrımı gözetmeksizin sosyal bütünleşmeyi sağlamıştır. Kanaatimize göre bu durum, sadece bölgede yan yana yaşayan Türk, Arnavut, Boşnak gibi Müslüman fakat farklı etnik kökenli halklar arasındaki bütünleşmeyi değil, Müslüman ve Hıristiyanlar arasındaki ilişkilerinin üst seviyede olmasını sağlamıştır. Çünkü Müslümanlar tarafından kurulan vakıflar hizmetlerini, din, dil, renk, ırk ve sınıf ayrımı yapılmadan, herkesin istifadesine sunmuştur.⁶⁴

Nüfus

Balkanlarda asırlarca süren Osmanlı idaresi altında bulunan Arnavutlar, Müslümanlar arasında bölgedeki en kalabalık halktır. Onların önemi, gerek idareci olarak Osmanlı Devleti'ne yaptıkları katkılar, gerekse bölgede Müslümanların çoğunluğunu oluşturarak sağladıkları denge bakımından dikkat çekicidir. Buna bağlı olarak da Arnavut Müslümanları hususunda Osmanlı idarecilerinin ortak kanaati genelde olumlu olmuştur.

Bölgede yaşayan Müslüman halkların güvenliğinin kendi tutum ve davranışlarına bağlı olduğunu görmekteyiz. Müslüman Arnavutlar da diğer Müslüman olmayan halklar gibi Batıların kışkırtmalarına kapılmış olmaları ve bunun sonucunda Osmanlı bünyesinden kopmuş olmaları, gerek Batı gerekse yerel Hıristiyanların hedefi haline gelmelerine sebep olmuştur. Bunun en iyi örneği, 1878 yılında bağımsızlığı kazanan Sırbistan'ın Morava nehri vadisinde, bugün "Güney Sırbistan" olarak adlandırılan bölgede, Arnavut Müslümanlarına uygulanan zorla göç ve hatta soykırım siyasetidir. Bu yok edici siyaset sonucunda Niş, Piro, Leskovats, Vranje, Prokuplje, Kurşumliya kasabaları ile bölgede 500'den fazla köyde yaşayan Arnavut sakinleri zorla göç ettirilmiştir.⁶⁵ Bu dönemde başlayan tehdit ve katliam çalışmaları 1999 yılına kadar devam etmiştir. Nitekim Sırp Devlet Arşivi'nde bulunan resmi belgeler de bu hususu teyit etmektedir. Sırbistan Selanik Başkonsolosu P.M. Karastoyanoviç'in 7 Mayıs 1887 tarihinde Sırbistan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda, Preşevo'da Sırbistan'ın Vranje ve diğer kasabalardan göçte zorlanan Türklerin (Arnavutlar) yerleştiğini ifade etmiştir. Bunun dışında o sırada Osmanlı topraklarında bulunan Kumanova kasabası civarında yaşayan

⁶¹ BOA, Y. PRK. EŞA. Dosya No: 35, Sıra No: 97.

⁶² Stanford Shaw, "Osmanlı İmparatorluğunda Azınlıklar Sorunu", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, C. 3, s. 1011.

⁶³ A. Tcherep Spiridovitch, *Türksüz Avrupa*, Çeviren: Atilla Ataman, Pınar Yayınları, İstanbul, s.18.

⁶⁴ Adnan, Ertem, *Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Sosyal Bütünleşme Açısından Vakıflar*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997, s.103.

⁶⁵ Dr. Rexhep Boja, "Gjenocidi, kulturocidi dhe urbicidi serb në Kosovë", *Barbaria serbe ndaj monumenteve islame në Kosovë (shkurt '98 - qershor 99)*, "Kosova'da Sırp Jenosidi, Kültürosidi ve Urbosidi", *Kosova'da İslam Eserlerine Karşı Sırp Barbarlığı (Şubat 98-Haziran 99)*, Monografi, Dituria İslame, Prishtine, 2000, s.5.

Arnavutların, muhtemel tehditler dolayısıyla daha çok dağlık bölgelerde yaşadıklarını ifade etmiştir.⁶⁶

Sırbistan'da Osmanlı döneminden kalan dini eserler de Müslüman Arnavutların akıbetine uğramış, hatta daha da kötü bir yıkımla karşı karşıya kalmıştır. Evliya Çelebi'nin tespitlerine göre Belgrat'ta mescit hariç 217 cami mevcuttu. Bugün yüksek binalar arasında adeta kaybolmuş sadece Bayraklı Camii ayakta kalmıştır. Aynı kaynağa göre XVII. yüzyılda bu şehrin nüfusu 60 mahalleden ibaret olup, sadece 11 mahallede gayr-ı Müslimler yaşamaktaydı. Diğer 49 mahallenin tamamı Müslümanlarla iskân edilmişti.⁶⁷ Bugün bildiğimiz kadarıyla Belgrat'ta Osmanlı döneminden kalan tek bir Müslüman dahi yoktur. Aynı şekilde Sancak Bölgesi dışındaki Sırbistan'ın diğer şehirlerinde tek bir cami dahi kalmış değildir.

Bu dönemde Arnavutlara iki yönden tehdit gelmekteydi:

1. Avusturya tarafından Bosna - Hersek'in işgal edilmesi sebebiyle, eskiden beri o taraflara yönelmiş olan Sırbistan ilgi alanını değiştirmek zorunda kalmıştır. Nitekim ilk başta kendi menfaatlerine uygun olarak topraklarına bitişik bulunan Kosova Vilâyeti'nin kuzey-batı kısmını ele geçirmek için mücadele ettiler.⁶⁸ Berlin Kongresi sonrasında Kosova Vilayeti topraklarının büyük bölümü Karadağ, Yeni Pazar Sancağı, Bulgaristan ve Sırbistan arasında paylaşılmıştır. Toprakların en büyük bölümünü Sırbistan almıştır.⁶⁹ Bu toprak değişiminin hemen sonrasında Müslüman Arnavutlar evlerini terk etmek zorunda kalmışlardır.

2. 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos Antlaşması gereği Vilâyet-i Selâse Bulgaristan'a bağlanmışsa da birkaç ay sonra düzenlenen Berlin Konferansı'nda alınan karar sebebiyle bölge tekrar Osmanlı idaresine iade edilmişti. Bunu hazmedemeyen Bulgarlar bölgede Müslüman nüfusunun dinamik unsuru olan Arnavutları kendi taraflarına çekmek için uğraş vermişler, ancak başaramamışlardı. Bunun üzerine Arnavutlara yönelik tehdit politikasını devreye sokmuşlardır. Söz konusu tehditler netice vermeyince bu sefer, Batılı dostlarının ve Rusya'nın da yardımıyla işlerini kolaylaştıracak sınır değişikliğine gidilmesini istemişlerdi. Ayrıca, Sırbistan Dışişleri Bakanlığı'nın İstanbul'daki Sırp Büyükelçisine 17 Temmuz 1880 tarihinde göndermiş olduğu resmi yazıda, büyük bir Arnavut devletinin kurulması Sırbistan'ın çıkarları için tehlikeli olarak görülmüştür.⁷⁰ Sadece bu misal, Arnavut Müslümanların varlığının bölgedeki dengeler bakımından ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

Arnavutların bölge devletçiklerinin planları bakımından ne denli büyük bir engel teşkil ettiğini anlamak için diğer bir husus olan nüfus durumuna bakmak yeterli olacaktır. Bir Sırp kaynağı tarafından yapılan nüfus istatistiğine göre (muhtemelen 1890'lı yıllarda yapılmış) hayret verici bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Buna göre üç vilayetin nüfus yapısı şu şekildedir:

Sırp lar	2.048.000
Bulgarlar	57.000
Türkler	231.400
Rumlar	201.100
Arnavutlar	165.000
İtalyanlar	74.400
Diğerleri	102.200
Toplam	2.879.400⁷¹

Buradaki tabloda Türkler ile Arnavutlar ayrı ayrı ve her ikisinin toplamı ancak 396.400 olarak gösterilmiş ki bu da bölgede Müslümanların toplam nüfusunun % 13'ten biraz fazla

⁶⁶ Građa za istoriju makedonskog naroda, (1886-1887) C.IV. Kitap II, s. 179.

⁶⁷ *Evlıya Çelebi Seyahatnamesi*, V. Kitap, Hazırlayanlar: Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 190-191.

⁶⁸ Ulubelen, s. 45.

⁶⁹ Građa za istoriju makedonskog naroda, C.IV. Kitap I, s.99.

⁷⁰ Građa za istoriju makedonskog naroda, C.IV. Kitap I. s.99.

⁷¹ Antoni Giza, s. 8.

olduğu anlamına gelir. Daha sonra (1900'lü yıllarda) Bulgarlar tarafından yapılan istatistiklere göre ise durum daha da dikkat çekici bir tablo arz etmektedir. Bu tabloya göre bölgede yaşayan Arnavutların oranı ancak % 5,7 görülmektedir.⁷² Bölgede görev yapan batılı ve Rus diplomatlar da nüfus yapısı ile farklı raporlar vermişlerdir. XX. asrın başında 3 vilayette (Kosova, Selanik ve Manastır) yaşayan Türkler ve Arnavutlarla ilgili birbirinden çok farklı tespitler mevcuttur. Halkların nüfus oranı, istatistiği veya tahmini yapan devlete bağlı olarak değişiyordu. Rus konsolosu Rostkovski'ye göre bu üç vilayette toplam olarak 997.000 Slav, 542.000 Türk, 272.000 Yunan, 152.000 Arnavut, 75.000 Ulah ve 56.000 Yahudi mevcuttu.⁷³ Müslüman nüfusu Hıristiyanlara nazaran 2/3'e yakın bir nispete gösteren Rus konsolosunun daha doğru bilgilere sahip olduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de yoğun olarak toprak kaybetmeye başladığı XIX. asırda bölgede Müslüman nüfus artmıştır. 1820'lerde Müslüman nüfusun genel nüfusa olan oranı %32 iken, 1890'larda bu oran %48'e yükselmisti. Bu artışın sebebi hem Müslüman muhacirlerin bölgede yerleşmesi hem de doğum oranının artmasıydı.⁷⁴ Arnavut Müslümanlarının yoğun olarak yaşadıkları Kosova vilayetindeki Müslüman nüfus oranı ile alakalı olarak Ahmed Hamdi'nin verdiği bilgiler gerçeğe çok yakın görünmektedir. Söz konusu istatistiğin ne zaman yapıldığı ile ilgili bilgi yoksa da muhtemelen 1900 yıllarının başlarındaki durumu ifade etmektedir. Buna göre Kosova'da 751.565 Arnavut Müslüman, Bulgar 140.000, Sırp 69.000, Katolik Arnavut 55 500, Rum 7000, Ulah 5 000 ve Yahudi 595 olmak üzere toplam 1.028.660 kişi yaşamaktaydı.⁷⁵ Ahmed Hamdi'nin ortaya koyduğu rakamlar günümüzdeki duruma da uyum göstermektedir. Zira 2011 yılında Kosova için yapılan nüfus sayımında toplam nüfus 1.739.825 olarak sayılmış ve toplamda 1.663.412 kişi kendini Müslüman olarak ifade etmiştir.⁷⁶

Osmanlı idaresi tarafından yapılan ve bölge tarihçileri için güvensiz, sorunlu ve eksik bulunan nüfus sayımına göre ise 1906 senesinde üç vilayette (Kosova, Selanik ve Manastır) Arnavut ve Türk nüfusu % 54 nispetindedir.⁷⁷ Kuşkusuz Müslümanların bölgedeki nüfus artışına 1878 Berlin Anlaşması sonucu Bosna Hersek'in Avusturya tarafından işgal edilmesi, Hersek İsyanı ve Sırbistan'ın bağımsız olması sebebiyle bölgeden ayrılmak zorunda kalan Müslümanların bir kısmının Osmanlı Devleti'nin Avrupa kısmındaki topraklarına göç etmesine sebep olmuştur. Zira Osmanlı Devleti'nin yaptığı nüfus sayımlarına göre özellikle 1878 yılına kadar bölge genelinde Müslümanların nüfus oranının Hıristiyanlara nazaran daha az olduğu muhakkaktır.⁷⁸ Ancak bu oran hem Arnavut ve diğer Müslümanların çok olduğu Kosova, Manastır ve Selanik vilayetleri ile Bulgaristan ve Sırbistan gibi Hıristiyanların çok olduğu bölgelerin tamamını ihtiva ettiğinden dolayı, Müslümanlar azınlıkta görülmektedir. Üç vilayetteki Müslüman nüfusun, özellikle XIX. asrın sonu ve XX. asrın başında çoğunlukta olduğu hususunda şüphe yoktur.

İdari taksimat değişikliği yönünde yapılan baskılar netice vermemiş olmakla beraber çabalar son bulmamıştır. Böylece Müslümanlar aleyhinde olmak üzere en azından kâğıt üzerine bir Hıristiyan çoğunluk yaratılmak istendiği açıktır. Bugün dahi böylesine faaliyetlerin yürürlükte olduğunu görmek mümkündür. Kosova'daki Arnavutlarla alakalı olarak yeni seçilen Sırp Patriği İriney, 27 Ocak 2010 yılında, Kosova'daki Sırplarla alakalı bir soruya, medyaya yaptığı ilk basın açıklamasında şu şekilde cevap vermiştir: " Onlar (Sırp) kendi ülkelerinde azınlık oldular. Diğer taraftan bizler İslam'ın felsefesi ve psikolojisinin ne olduğunu

⁷² Stojan Kiselinski, *Etničkite promeni vo Makedonija 1913-1995*, Institut za naučna istorija, Skopje 2000, s.11-12.

⁷³ Krste Bitovski, *Kontinuitetot na makedonskite nacionalnoosloboditelni borbi vo XIX i pocetokot na XX vek*, Institut za nacionalna istorija, Skopje 1998, s.103.

⁷⁴ Donald Quataert, "19. Yüzyıla Genel Bakış:İslahatla Devri 1812-1914", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, c. 2, 1600-1914, Editör:Halil İnalçık ve Donald Quataert, Eren Yayınları, İstanbul, Tıpkı Basım 1999,2000, s. 907.

⁷⁵ Ahmed Hamdi, s.10.

⁷⁶ http://esk.rks-gov.net/rekos2011/repository/flipbook/3/Osnovni%20podaci_SRB/#/66 (Kosova Cumhuriyeti İstatistik Kurumu Resmi İnternet sayfası)

⁷⁷ İSAM. HHPE. Dosya No: 17, Sıra No: 1098, Belge No: 2.

⁷⁸ Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914, Demografik ve Sosyal Özellikleri*, Çeviren: Bahar Tırnakçı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s.15.

az-çok biliyoruz. Onlar (Müslümanlar) azınlıkta oldukları zamanlarda iyi davranmayı, doğru olmayı biliyorlar. Eşit sayıda oldukları zamanda ise başlarını kaldırırlar. Üstün ve güçlü oldukları zaman ise (diğerlerini) ya göçe veya kendilerine katılmaları için zorlarlar. İslam'ın felsefesi budur. Bundan dolayı Kosova'da güvenli olmayan bir hayat yaşayan o insanlar (Sırlar) zor durumdadır."⁷⁹ Yapılan açıklamadan görülmektedir ki Arnavutlara ve Balkanlar'daki tüm Müslümanlara yönelik tehdit devam etmektedir.

Sonuç

Osmanlı İdaresi'nin Balkanlardan ayrıldığı günden bugüne kadar bölgede sorunlar, dünyadaki genel duruma bağlı olarak aralıklarla devam etmektedir. Bölgede yaşayan Müslümanlar için ise sıkıntılar hiçbir zaman bitmemiştir. Bu sıkıntılar zamanın şartları içinde ayrımcılık, zorla göç veya katliam olarak kendini göstermiştir. Balkanlar, I. Dünya Savaşı'nın başlama gerekçesi ve II. Dünya Savaşı'nın önemli çatışma merkezlerinden bir olmuştur. Dahası, İttihat ve Terakki taraftarları, II. Abdülhamit karşıtı faaliyetlerinde Balkanlar'da Osmanlı Devlet idaresinin yetersiz siyaseti ve bölge Müslümanlarının uğradığı zulüm ve takibatı muhalif olmanın önemli gerekçelerinden saymışlardır.⁸⁰ Arnavutlar ve Balkanlardaki diğer Müslümanların, komşu Hıristiyanlar tarafından sürekli olarak rahatsız edildikleri kuşkusuzdur. Onların hedefi, ne şekilde olursa olsun Müslümanları bölgeden uzaklaştırmaktır. Sırların Çar Duşan döneminde sahip oldukları topraklarının tamamına göz diktikleri ve dolayısıyla da özellikle Arnavutların yaşadıkları Kosova ve Makedonya topraklarına "Stara Sırbija" (Eski Sırbistan) diyerek sahiplenmek istediklerini görmek mümkündür.⁸¹ Bu hedeflerine ulaşmak için önce Osmanlı Devleti daha sonra ise Arnavutlar engel olarak görülmüştür. Öte taraftan Ayastefanos Antlaşması sonucu ve Rusya'nın desteği ile Bulgaristan neredeyse Ortaçağ dönemindeki sınırlarına ulaşmış⁸² olmasından dolayı Sırbistan Devleti ile rekabet içinde bölgedeki Arnavutlar'dan ve diğer Müslümanlardan kurtulmak için gayret göstermiştir. Bölgenin Osmanlı'dan kopan ilk devleti olan Yunanistan'ın da kendi hâkimiyetini pekiştirmek için yabancı unsur olarak gördüğü Müslümanlardan kurtulmak istemesi beklenen bir durumdur.

Arnavutların özellikle Kosova, Preşevo vadisi gibi bölgelerde yoğun olarak yaşamaları Sırp Devleti için kabul edilebilir bir durum değildi. Hem Prizren hem de Üsküp, Çar Duşan İmparatorluğu'nun başkentleri idiler ve her iki şehir ve etrafındaki bölgede Arnavutlar çoğunluk oluşturmaktaydı. Bu sebepten dolayı Sırp Devleti bağımsız olduktan sonra, özellikle hala Osmanlı toprağı olan bu bölgelerde muazzam propaganda faaliyetlerine girişmiştir. Bu faaliyetler silahlı çeteler kurmak ve bu çeteler sayesinde yerel Hıristiyan halkı Osmanlı'ya karşı kışkırtmaya, Müslümanları ise taciz ederek bölgeden uzaklaştırmaya yönelikti. Nitekim Sırbistan'ın bölgedeki elemanları sayesinde buna yönelik çaba gösterdiğini arşiv belgelerinden de anlamak mümkündür.⁸³ Osmanlı dönemi içinde bağımsız bir patrikliğe kavuşan Sırlar ve bu patrikliğin İpek'te ve dolayısıyla çoğunluğu Arnavut olan bir bölgede bulunması, ayrıca 1389 Haziran'ında Kosova Meydan muharebesinde Sırp Kralı Lazar'ın orada öldürülmesi gibi nedenlerden dolayı Sırlar, Arnavutların yaşadığı topraklarda derin tarihi, siyasi ve dini çıkar ve dayanaklar görmektedirler. Bu tarih akışını değiştiren Osmanlılar ve onların bölgedeki müttefikleri Arnavut ve diğer Müslümanlar, Sırlar için yabancı unsurdur ve oradan uzaklaştırılmaları gerekmektedir. Osmanlı sonrası dönemde bölge Arnavutlarının nüfusunun azaltılmasına yönelik faaliyetleri bu bağlamda anlamak gerekmektedir. Günümüzde hala sürmekte olan çatışma ve anlaşmazlıkların temelinde, dini aidiyet dolayısıyla çekememezlik ve mevcut topraklara sahip olma gayreti vardır.

⁷⁹Novi Horizonti, Mart 2010, Zenica, s. 58.

⁸⁰ Türkmen Türel, *İttihat Terakki'nin Gizli Propaganda Faaliyetleri ve Abdülhamit, İlk Defa Yayınlanan Hayyale'l-Felah ve Hareket Risaleleri*, Kripto Yayınları, Ankara 2012, s.76.

⁸¹ Građa za istoriju makedonskog naroda, C.III, Kitap II (1874-1878), s. 313.

⁸² Barbara Jelavich, s. 388.

⁸³ BOA.BEO. 841/63075; BOA.BEO. 2856/214141.